

werden zu lassen. Diese formalen Wege der Entscheidungsfindung sind verbindlich zu regeln.

2. Im 19. Jahrhundert wurde die allgemeine Schulpflicht eingeführt - gewiß eine hilfreiche Anordnung. Aber der Staat verband damit zugleich eine Indienstnahme - ich kann auch sagen Instrumentalisierung - des jungen Menschen für den Staat. Die gymnasiale bzw. berufliche Brauchbarkeit war das Ziel. Gefordert ist heute eine Neuformulierung des Bildungsbemühens mit dem Ziel, die Selbstentfaltung oder die Findung des eigenen Selbstentwurfes des jungen Menschen zu fördern und eigene Problemlösungsstrategien entwickeln zu helfen. In der Bildung junger Menschen sind andere Prioritäten zu setzen.
3. Das dritte Beispiel trifft unsere mentale Einstellung. Ich möchte an zwei biblische Gestalten erinnern. Im 1. Buch Mose wird uns parallel und ineinander verwoben -also zum Vergleich auffordernd- die Geschichte von Abraham und Lot erzählt. Zu Abraham sagte Gott: Geh aus deinem Vaterland und aus deiner Freundschaft in ein Land, das ich Dir geben will. Abraham war, als Gott zu ihm sprach, 70 Jahre alt. Im Vertrauen auf Gott zog Abraham mit Sarah, seiner Frau, und einigen Ziegen 1000 km durch wüstes Land und kam nach Ägypten. Dort wollte der Pharao ihm die Frau wegnehmen. Abraham zog weiter und kam nach Kanaa, aber das Land war besetzt. So zog er weiter und fand ein Stück Land, doch dieses mußte er

an einen anderen abtreten. Alles sprach gegen die Zuverlässigkeit dessen, was Gott gesagt hatte. Doch Abraham zog und fand, was Gott ihm zusagte. Ganz anders Lot. Lot wohnt in Sodom, einer verruchten Stadt, die das Gastrecht gegenüber Fremden mißachtete. Gott sagte zu Lot, verlasse diese Stadt, denn sie ist dem Untergang geweiht. Aber Lot will nicht. Schließlich packt Gott Lot an die Hand und zieht ihn, seine Frau und seine Töchter gleichsam mit Gewalt aus der Stadt heraus. die Frau schaut zurück und erstarrt zur Salzsäule, wie viele, die stets nur nach rückwärts blicken, erstarren. Gott sagt zu Lot, wohin soll ich dich bringen? Und Lot antwortet, in eine ganz kleine Stadt. Gott führt Lot nach Zoar, einer ganz kleinen Stadt. Aber da war doch noch zu viel Leben. Und Lot verkroch sich mit seinen Töchtern in eine Höhle. Aber in der Höhle hatte er seinen Kindern nichts mehr zu bieten. Da gaben die Töchter ihrem Vater Wein zu trinken und legten sich eine nach der anderen zu ihm und holten sich jede für sich von ihrem Vater ein Kind, damit sie wenigstens etwas für ihr Leben haben.

Ganz anders Abraham. Von ihm heißt es: er starb alt und lebenssatt im Kreis seiner Kinder.

Es gibt einen Zusammenhang von Identitätsverlust und mangelnder Bereitschaft zum Aufbruch; denn unsere Welt wandelt sich und beim Blick zurück erstarren wir und verlieren uns selbst.

LUCJAN MIŚ

Bezrobocie wśród młodzieży - konsekwencje społeczne i psychologiczne

Uwagi wstępne

Na początku chciałbym zwrócić uwagę na niektóre cechy położenia społecznego ludzi młodych w Polsce przed rokiem 1989, a więc przed rozpoczęciem się zmian ustrojowych. Analiza współczesnego bezrobocia wśród młodzieży i jego konsekwencji, bez uwzględnienia podłoża historycznego, może sprawiać wrażenie katastroficzne. Należy jednak przypomnieć, iż w okresie lat 80-tych położenie ludzi młodych było określane podobnie: w kategoriach głębokiego kryzysu, anomii, alienacji lub dyskryminacji. Wystarczy wspomnieć prace Jarosz (1986), Adamskiego (1987), Kalety i Winclawskiego (1988) czy Warzywody-Kruszyńskiej (1991). Autorzy ci charakteryzowali sytuację ludzi młodych w kategoriach: blokady dążeń zawodowych i edukacyjnych, zahamowania mobilności społecznej, depriwacji mieszkaniowej i materialnej oraz niekorzystnego zjawiska wydłużonej „młodości społecznej”. Niewielu autorów (np. Misiak, 1988) wskazywało na różne formy zaradności społecznej młodzieży.

Psychologiczne i społeczne konsekwencje bezrobocia wśród ludzi młodych

Charakterystyka różnorodnych konsekwencji bezrobocia, dokonana poniżej, opiera się na rezultatach badań własnych

przebiegających w 1992 r. oraz na analizie wtórnej wyników osiągniętych przez innych badaczy i zespoły.

Na początek należy stwierdzić, że bezrobocie w Polsce w okresie 1989-1995 stało się zjawiskiem trwałym i masowym. Badania świadomości społecznej pokazują, że mniej więcej od 1992 r. w opinii większości Polaków bezrobocie zajęło pierwsze miejsce na liście problemów społecznych. Aktualne postawy wobec bezrobocia różnią się w sposób zasadniczy od wyobrażeń i oczekiwań względem tego zjawiska sprzed 4-5 lat. Ciechowicz (1993) podaje, że wiele badań prowadzonych pod koniec lat 80-tych wskazywało na wewnętrzną sprzeczność w wizjach nowego ładu gospodarczego: akceptacja przyszłej gospodarki rynkowej przy odrzuceniu bezrobocia jako istotnego elementu tegoż systemu¹.

Oczekiwania i wyobrażenia na temat funkcjonowania gospodarki kapitalistycznej wśród ludzi młodych były co najmniej nierealistyczne, a często wręcz utopijne. Bezrobocie okazało się trwałym, a nie przejściowym zjawiskiem w życiu społeczno-ekonomicznym. W dodatku rozmiary bezrobocia okazały się wielokrotnie wyższe od przewidywanych przez zwykłych obywateli; w dodatku znacznie przerosło

1. M. Ciechowicz: Kapitalizmu model liryczny [w:] K. Koseła: Młodym być.... Młodość szkolna '92, wyd. CBOS, Warszawa 1993, s. 132-133.

ono pułap zakładany przez ekspertów, polityków, specjalistów w tym zakresie. Tempo przyrostu bezrobocia w Polsce i rozmiary bezrobocia wśród ludzi młodych można porównać jedynie do Wielkiej Depresji w latach 30-tych. Odpowiednie dane pokazują, że w okresie 1989-1992 nastąpił dziesięciokrotny przyrost liczby bezrobotnych ogółem, zaś bezrobocie ludzi młodych w wieku od 15-24 roku życia osiągnęło olbrzymie rozmiary (bezrobotni w tej kategorii wieku stanowią ponad 30% ogółu bezrobotnych).

Poziom bezrobocia w tej kategorii wiekowej jest znacznie wyższy w małych miastach niż w dużych aglomeracjach.

Do cech polskiego bezrobocia należy zatem - oprócz nagłego pojawienia się i masowości - jego młodzieżowy charakter. Dodatkowym elementem syndromu „polskiego bezrobocia” wśród ludzi młodych jest duża liczba długoterminowych bezrobotnych, a więc osób przebywających na zasiłku ponad 12 miesięcy.

Te obiektywne właściwości położenia młodych bezrobotnych wytworzyły określone konsekwencje. Pierwszą z nich jest poczucie głębokiego rozczarowania: wprowadzenie gospodarki rynkowej, które miało przynieść poprawę sytuacji życiowej objawiło się od nieoczekiwanej i przykrej strony. (To rozczarowanie, w sposób oczywisty, zostało wyrażone w wynikach wyborów parlamentarnych w 1993 r.) Analiza badań socjologicznych prowadzonych w małych ośrodkach miejskich ukazywała już od 1992 r. zwrot w postawach polityczno-społecznych: zwrot w kierunku państwa opiekuńczego, ze znacjonalizowaną gospodarką i narodowosocjalistyczną ideologią².

Stan nastrojów wśród ludzi młodych w małym miasteczku, które było przedmiotem moich badań, próbowałem określić jako mieszaninę gniewnego niepokoju i depresji: wśród młodzieży szkolnej, która

nie doświadczyła bezrobocia dominowało uczucie gniewu i niezadowolenia, zaś w przypadku bezrobotnych - poczucie beznadziejności i depresji.

Drugą konsekwencją zaistnienia masowego bezrobocia było poczucie uprzedmiotowienia. Nowy system miał być systemem umożliwiającym lub wyzwalającym podmiotowość jednostki, tak uprzednio ograniczoną. Okazało się, że przywróceniu swobód obywatelskich, wolności słowa i podróżowania towarzyszyło skrajne zawężenie dostępu do zatrudnienia i zarobkowania. Zgodnie z wcześniejszymi danymi statystycznymi można powiedzieć, że ciężar bezrobocia został złożony przede wszystkim na barki młodego pokolenia. Ze względu na masowość zjawiska, indywidualne zabiegi w zakresie poszukiwania zatrudnienia i tworzenia sobie samodzielnie miejsc pracy miały i mają niewielkie szanse na sukces. Ludzie młodzi zostali zatem potraktowani przez polityków jako kategoria społeczna, która ze względu na swoje specyficzne cechy (brak doświadczenia zawodowego, brak szkoleń i aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu) musi ponieść największe koszty zmiany systemowej. Wydaje się, że można mówić tutaj o przedmiotowym potraktowaniu najsilniejszego biologicznie, lecz bardzo słabego socjalnie segmentu potencjału pracy. Na całym świecie istnieje zasada: „last in, first out” (zatrudniani w ostatniej kolejności, zwalniani w pierwszej). W odniesieniu do setek tysięcy młodych Polaków należy jednak zmodyfikować tę sentencję, ponieważ w ogóle nie zostali oni dopuszczeni do miejsc pracy. Z drugiej strony ustawodawstwo w zakresie bezrobocia i zatrudnienia z lat 1989 i 1991 r. stanowiło - jak pisze Rajkiewicz (1994) - „swego rodzaju zachętę do zwolnień i rezygnacji z zatrudnienia”³.

3. Rajkiewicz A.: Zatrudnienie i rynek pracy [w:] Rajkiewicz A., (red.). Społeczeństwo polskie w latach 1989-1993, wyd. Fundacji im. F. Eberta, Warszawa 1994

Polityka rządów w okresie 1989-1993 opierała się na wykorzystywaniu naiwności młodzieży zachęcanej licznymi korzyściami do pójścia na zasilek i jednocześnie zmuszonej do korzystania z niego ze względu na brak jakiegokolwiek polityki zatrudnienia.

Odpowiedzią na eliminowanie lub niedopuszczenia ludzi młodych do rynku pracy było wzmocnienie pomocy o charakterze głównie materialnym udzielanej bezrobotnym dzieciom przez rodziców. W badaniach własnych stwierdziłem, że jedna trzecia badanej populacji ludzi młodych podkreśla, że w sytuacji bezrobocia „ratunkiem” okazała się wielostronnie (materialna, mieszkaniowa, psychiczna) pomoc ze strony rodziców.

Trzecią istotną konsekwencją bezrobocia było wywołanie bierności. Aż trudno uświadomić sobie, jak głęboko zewnątrzsterowni stają się ludzie młodzi pod wpływem bezrobocia. W badaniach własnych zaobserwowałem m.in., iż twierdzenia o charakterze fatalistycznym akceptowało około 65% bezrobotnych i tylko 8,5% ich rówieśników uczących się w szkołach średnich. Postawy aktywistyczne wyrażało aż 72,2% uczniów szkół średnich w wieku powyżej 18 r.ż. i tylko 14% bezrobotnych w wieku od 18 do 24 lat. Jedną z konsekwencji bezrobocia o charakterze fundamentalnym jest zatem zanikanie poczucia sprawstwa, przyjmowanie postaw pasywnych i trwanie w bierności.

Inne konsekwencje bezrobocia, te o charakterze negatywnym, wyraźnie widoczne w badaniach to poczucie beznadziejności i przygnębienia. Szyłko-Skoczny (1992) stwierdziła w swoich badaniach, że dla ponad 30% młodych respondentów bezrobocie okazało się „katastrofą życiową”. W badaniach własnych stwierdziłem, iż poczucie „beznadziejności” i „utrąty szans życiowych” deklarowało ponad 2/3 badanych bezrobotnych.

Jednym ze skutków bezrobocia, często omawianym przez autorów zachodnich, jest izolacja społeczna. Jednak badania polskie ukazują, że - w porównaniu z danymi zachodnimi - młodzi ludzie stosunkowo rzadko skarżą się na poczucie izolacji społecznej. Szyłko-Skoczny podaje, że „prawie co trzeci z badanych czuje się izolowany przez otoczenie”, przy czym poczucie to jest odczuwane „silniej przez osoby powyżej 35 roku życia”⁴ niż przez młodsze. Pewne przejawy izolacji społecznej zaobserwował J. Wódz w trakcie swoich jakościowych badań nad bezrobotnymi w regionie Górnego Śląska⁵.

W badaniach własnych stwierdziłem, że młodzi bezrobotni nie byli izolowani i nie izolowali się ze środowiska społecznego. Postrzegano ich i opisywano raczej jako ludzi skrzywdzonych przez państwo, jako ludzi, którym należy pomagać i wspierać.

Wydaje się, że istnieją również pozytywne konsekwencje bezrobocia. Chciałbym wymienić tutaj te, z którymi zetknąłem się w trakcie swoich badań, a które nie były przedmiotem innych opracowań. Pierwszą konsekwencją o charakterze pozytywnym było podejmowanie licznych prób kształcenia na wyższych poziomach: począwszy od szkół zawodowych a skończywszy na wyższych. Bezrobocie spowodowało wśród młodzieży małomiasteczkowej mobilizację w zakresie zdobywania wykształcenia, które zaczęto cenić znacznie wyżej niż uprzednio. Drugą konsekwencją bezrobocia było zwiększenie zainteresowań kulturalnych i wykorzystywanie dostępnych instytucji w tym zakresie. W opinii samych zainteresowanych jak i też

2. Opieram się m.in. na materiałach z ogólnopolskich badań wykonanych w maju 1992 r. przez Ośrodek Badań Prasoznawczych UJ w Krakowie.

4. M. Szyłko-Skoczny (red.): Pomoc społeczna wobec zjawiska bezrobocia. Raport z badań, wyd. Fundacji im. Friedricha Eberta, Warszawa 1993, s. 75.

5. J. Wódz: Bezrobotni - ich życie codzienne na Górnym Śląsku przelomu lat 1991-1992 (szkic socjologiczny) [w:] S. Hrebenda, J. Wódz: Życie codzienne bezrobotnych w regionie Górnego Śląska, wyd. PTS i UŚ, Warszawa 1992

ekspertów społecznych młodzi ludzie w większym stopniu niż uprzednio zaczęli korzystać z bibliotek i czytelni oraz ofert miejscowego domu kultury. W dodatku wymagania kulturalne ludzi podniosły się: przy zalewie ofert kultury masowej (wideo, nowe czasopisma) zaczęto doceniać te treści, które tradycyjnie kojarzymy z kulturą „wysoką” (renomowane zespoły muzyczne zaczęły cieszyć się większą popularnością niż lokalne kapele na niższym poziomie). Ogólnie rzecz ujmując należy stwierdzić, że ludzie młodzi zaczęli wykorzystywać i doceniać kulturalno-edukacyjną ofertę państwa, kościoła i instytucji działających na zasadzie non-profit.

Ostatnią z konsekwencji bezrobocia, którą chciałbym wspomnieć jest tendencja do pozostawania w stanie wolnym i odkładania decyzji o założeniu rodziny na dalszą przyszłość. W małej społeczności lokalnej, którą badałem istniała wyraźna różnica w liczbie kawalerów i panien oraz osób zamężnych i żonatych w populacji generalnych i wśród bezrobotnych. Ci ostatni sami deklarowali, że bardziej zastanawiają się nad podjęciem decyzji o zmianie stanu cywilnego i są mniej skłonni do zamążpójścia lub ożenku.

Bibliografia

1. Adamski W.: Wydłużona młodość. Uwagi o warunkach i konsekwencjach społecznych [w:] Z. Krawczyk, G. Morys-Gieorgica: Młodzi w świetle badań socjologicznych, COM SNP UW, Warszawa 1987.

2. Cichowicz M.: Kapitalizmu model liryczny [w:] K. Kosęta: Młodym być... Młódzież szkolna '92, wyd. CBOS, Warszawa 1993
3. Hrebenda A., Wódz J.: Życie codzienne bezrobotnych w rejonie Górnego Śląska, wyd. UW, Warszawa 1992
4. Jarosz M.: Bariery życiowe młodzieży, Książka i Wiedza, Warszawa 1986.
5. Kaleta A., Winclawski W.: Młodzi torunianie. Mobilność społeczna - wartości życiowe - aktywność kulturalna, wyd. UMK, Toruń 1988
6. Misiak W.: Nowe formy zaradności młodzieży. Emigracje i przemieszczenia społeczne, wyd. UMK, Toruń 1988
7. Rajkiewicz A.: Zatrudnienie i rynek pracy [w:] Rajkiewicz A., (red.): Społeczeństwo polskie w latach 1989-1993, wyd. Fundacji im. F. Eberta, Warszawa 1994
8. Szyłko-Skoczny M. (red.): Społeczne skutki bezrobocia w wymiarze lokalnym. Raport z badań empirycznych, seria Polityka ekonomiczna i społeczna, z. 24, wyd. Fundacji im. F. Eberta, Warszawa 1992
9. Szyłko-Skoczny M. (red.): Pomoc społeczna wobec zjawiska bezrobocia. Raport z badań, wyd. Fundacji im. F. Eberta, Warszawa 1993
10. Warzywoda-Kruszyńska W.: Rola młodej generacji pracowników w kryzysie i konflikcie społecznym [w:] Młodzi łodzianie w latach osiemdziesiątych, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Sociologica nr 21, wyd. UŁ, Łódź 1991.

LUCJAN MIŚ

Jugend arbeitslosigkeit - gesellschaftliche und psychologische folgen

Einleitung

Einleitend möchte ich auf einige Merkmale der sozialen Situation junger Menschen in Polen vor 1989 hinweisen, also noch vor Beginn der gesellschaftlichen Wende. Eine Analyse der heutigen Jugendarbeitslosigkeit und ihrer Folgen könnte, ohne Berücksichtigung des historischen Hintergrundes, einen katastrophalen Eindruck machen. Es soll jedoch daran erinnert werden, daß in den 80-er Jahren die Lage der jungen Menschen ähnlich beschrieben wurde: in den Kategorien einer tiefen Krise, Anomie, Entfremdung oder Diskriminierung. Es genügt, die Bearbeitungen von Jarosz (1986), Adamski (1987), Kaleta und Winclawski (1988) oder Warzywoda-Kruszyńska (1991) anzuführen. Diese Verfasser haben die Situation der jungen Menschen in folgenden Kategorien beschrieben: Blockade der Berufs- und Ausbildungsbestrebungen, Hemmung der gesellschaftlichen Mobilität, der Wohnungs- und materiellen Deprivation, sowie der ungünstigen Erscheinung einer verlängerten „gesellschaftlichen Jugendzeit“. Nur wenige Autoren (z.B. Misiak, 1988) haben auf verschiedene Formen der gesellschaftlichen Tatkraft der Jugend hingewiesen.

Psychologische und gesellschaftliche Folgen der Jugendarbeitslosigkeit

Die folgende Beschreibung unterschiedlicher Folgen der Arbeitslosigkeit basiert auf Ergebnissen eigener, 1992 durchgeführter Untersuchungen, sowie auf der Auswertung von Ergebnissen anderer Forscher und Forschungsgruppen.

Am Anfang ist festzustellen, daß die Arbeitslosigkeit in Polen im Zeitraum 1989 - 1995 zu einer andauernden Erscheinung und Massenerscheinung geworden ist. Die Untersuchungen des gesellschaftlichen Bewußtseins ergeben, daß die Arbeitslosigkeit in der Meinung der meisten Polen, seit ungefähr, 1992 den ersten Platz auf der Liste der gesellschaftlichen Probleme einnimmt. Die aktuelle Stellungnahme zur Frage der Arbeitslosigkeit unterscheidet sich wesentlich von den Vorstellungen und Erwartungen, die wir vor 4-5 Jahren zu dieser Problematik formuliert haben. Cichowicz (1993) gibt an, daß viele Untersuchungen, die Ende der 80-er Jahre durchgeführt wurden, auf einen inneren Widerspruch bei den Vorstellungen des neuen Wirtschaftssystems hingewiesen haben: Akzeptanz der künftigen Marktwirtschaft bei gleichzeitiger Ablehnung der Arbeitslosigkeit als ein wesentlicher Bestandteil dieses Systems¹.

1 M. Cichowicz: Kapitalizmu model liryczny [w:]